

A PAKSI GAZDASÁGI ÉS FEJLESZTÉSI ÖV VIZSGÁLATA INVESTIGATION OF THE PAKS ECONOMIC AND DEVELOPMENTAL REGION

Káposzta József¹, Lőrinc Balázs²

¹egyetemi tanár,²egyetemi hallgató

^{1,2}Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Agrobiznisz Intézet,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Tanszék
E-mail: kaposzta.jozsef@szie.hu¹, lorincbalazs97@gmail.com²

Összefoglalás

Az egyes területegységek, régiók vagy különböző típusú települések komplex vizsgálata igen hosszú múltra tekint vissza globálisan is és hazánkban is. A különböző társadalmi, gazdasági és infrastrukturális tényezők folyamatos változása, illetve az ezek által generált folyamatok következtében egy igen összetett kérdéskört vonunk vizsgálat alá, melynek fókuszában a Paksi Társadalmi Tanács települései szerepelnek. A Paksi Társadalmi Tanács megnevezést a Miniszterelnökség által 2015-ben lehatárolásra került, a Duna két oldalán fekvő fejlesztési zóna viseli. E terület egy 42 települést integráló, a téregység komplex fejlesztését elősegíteni igyekvő szervezet. Dolgozatunkban e 2015-ös földrajzi lehatárolás mentén igyekszünk egy teljeskörű kép kialakítására Paks és közvetlen vonzáskörzetével a fókuszban. Az elemzés véleményünk szerint a jövőbeli, térségi fejlesztések szempontjából előnyös lehet a gazdasági öv településeinek, illetve a térség egészének szempontjából is.

Abstract

The complex examination of individual territorial units, regions or different types of settlements has a long history both globally and in Hungary. Due to the continuous change of various social, economic and infrastructural factors, as well as the processes generated by them, we examine a very complex issue, the focus of which is the settlements of the Paksi Társadalmi Tanács. The name of the Paks Social Council was delimited by the Prime Minister's Office in 2015 and bears the development zone on both sides of the Danube. This area is an organization integrating 42 settlements, trying to promote the complex development of the spatial unit. In our dissertation, we try to create a complete picture along this 2015 geographical delimitation with Paks and its immediate catchment area in focus. In our opinion, the analysis can be beneficial for the future, regional developments of the settlements of the economic belt, as well as for the region as a whole.

Kulcsszavak: regionális gazdaság, térségfejlesztés, területfejlesztés, Paksi Társadalmi Tanács

JEL besorolás: R10 R11

LCC: HD72-88

Bevezetés

Az egyes területegységek, régiók vagy különböző típusú települések komplex vizsgálata igen hosszú múltra tekint vissza globálisan is és hazánkban is. A különböző társadalmi, gazdasági és infrastrukturális tényezők folyamatos változása, illetve az ezek által generált folyamatok következtében egy igen összetett kérdéskört vonunk vizsgálat alá, melynek fókuszában a Paksi Társadalmi Tanács települései szerepelnek.

A pályamunka bevezető részében szükségesnek érezzük, hogy az elemzés előzményeit, területi lehatárolását és a dolgozat címét képző, Paksi Gazdasági Öv fogalmát magyarázzuk. Tudniillik, 2015-ben a Miniszterelnökség által lehatárolásra került a Duna két oldalán fekvő fejlesztési zóna, amely a Paksi Társadalmi Tanács megnevezést viseli. E terület egy 42 települést integráló, a téregység komplex fejlesztését elősegíteni igyekvő szervezet.

Munkánk alkalmával a 2015-ös földrajzi lehatárolás mentén igyekszünk egy teljeskörű kép kialakítására Paks és közvetlen vonzaskörzetével a fókuszban, amely elemzés véleményünk szerint a jövőbeli, térségi fejlesztések szempontjából előnyös lehet a gazdasági öv településeinek, illetve a térség egészének szempontjából is.

Szakirodalmi feldolgozás

A területi változások folyamatossága idézi elő a területi egyenlőtlenségeket. E változások hatással vannak egy adott téregység gazdasági növekedésére és térbeli fejlődésére, valamint mindezek mellett a versenyképességre is, illetve az ott élő társadalom életszínvonalára és életkörülményeire is egyaránt (ENYEDI, 2004).

Tudniillik, két, azonos tulajdonságokkal rendelkező területi egység nincs a Földünkön, éppen ezért a területi egyenlőtlenségek léte a területfejlesztés egyik legfontosabb és legvitatottabb kategóriájaként definiálható. NEMES NAGY (1998) nézetében a különböző térségek az erőforrás különbségekből adódóan más-más módon stimulálják a gazdaságot.

FARAGÓ (2016) megközelítésében a társadalmi-területi különbségek mindig is jelen lesznek életünkben, ugyanis a térbeli különbségek megléte és az egyenlőtlen fejlődés alaptételként van jelen a mindennapokban. A tértudományok egyik fő alap gondolata, hogy a fizikai különbözőség, illetve a gazdasági és társadalmi egyensúlytalanság bizonyul általános állapottá hazánkban és globálisan is. A teljes kiegyenlítődség elérését soha nem lehet elérni, ugyanis akár a szellemi-, akár a fizikai javakat vesszük vizsgálat alá mindig fognak némi különbözőséget mutatni, fő célként mégis a területi különbözőségek csökkentését kell megfogalmazni.

KÁPOSZTA (2014) szerint ebben a sokváltozós viszonyrendszerben, amelyet a területi különbségek hoznak létre, az újszerű fejlesztési stratégiák kidolgozását régiókon belüli lehetőségekre, az endogén potenciálok kiaknázására, a saját és helyi erők megújítására, illetve azok fejlesztésére szükséges alapozni. Viszont mindezek alapján sincs egységesen elfogadott megoldási keretrendszer a területi különbségek mérséklésére. Kiemelt fontossággal bír ugyanakkor az adott térségben uralkodó viszonyok, így az erősségek és a gyengeségek szemügyre vétele, illetve, a természeti, gazdaság és társadalmi folyamatok figyelembevétele is.

A területi különbségek mélyülése hazánkban és globálisan is tapasztalható jelenség, azokban a térségekben, ahol folyamatosan csökken a népesség száma (pl. elvándorlás, elöregedő társadalom, elnéptelenedés), rohamosan csökken a lakosság képzettségi szintje, vagy, ahol csökkenő tendenciát mutat az infrastruktúra, romlik a természeti környezet egészsége, illetve ahol a térség kulturális és hagyományos öröksége elveszik (HORVÁTH, 2004, NEMES NAGY, 2005).

A területi különbségek és a területi folyamatok alatt olyan tartós társadalmi, demográfiai vagy gazdasági jelenségek sorozatát érthetjük, amelyek nyomot hagynak egy adott téregységen. Az effajta jelenségeket számos szereplő alakítja, így az egyének, a vállalkozások, a helyi önkormányzatok vagy az egyes intézmények. Minden tevékenység (pl. lakásépítés, útépités, üzletnyitás, kulturális események) a területi folyamatokat formálja. Kijelenthető, hogy nagy

tömegű döntésekről van szó, amikor a területi különbségek mérséklését tűzzük ki célul. Az egyes specifikus célok csak ritkán harmonizálnak a területi fejlődéssel, viszont együttes hatásként mégis elősegítik a térség gazdasági növekedését vagy ott élők az életminőségének javulását. Ez a spontán fejlődés minden térben egyenlőtlenül megy végbe, ugyanis a gazdasági fejlődés természeti- és emberi erőforrásai, az infrastrukturális-, illetve földrajzi fekvési adottságai a tér minden pontján mások (ENYEDI, 2004, GROSZ – RECHNITZER, 2005). A rendszerváltástól számítva kialakult területi különbségek problémájának megoldási irányai közé tartozik a leszakadás gazdasági és társadalmi tényezőinek vizsgálata és elemzése, majd a lokális fejlesztési irányok újra gondolása. Emellett, többek között az endogén források tervezésbe történő bevonásának szorgalmazása, a speciális képzési struktúrák kidolgozása, a keresletorientált gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozása, a célzott beruházások szorgalmazása, illetve az állami és uniós források megfelelő allokációja is (CSATÁRI, 2006, KÁPOSZTA, 2014, ČERYOVÁ et al. 2020). Egyértelműen következik a területi egyenlőtlenségi megállapításokból, hogy a felzárkóztatás a problémák összetettsége, illetve a különböző térségek más-más sajátossága okán nem haladhat egyetlen séma alapján, hiszen a felmerülő problémák kumulálódása következtében kialakult állapotok kezelése láthatóan több összetevő eredménye (BONIFERT, 2003, PIKE et al., 2016).

NEMES NAGY (1996) szerint a centrumok és perifériák rendszerét a következő három jelentésben lehet értelmezni:

- A földrajzi centrum-periféria rendszer magja a helyzeti megosztottsága az egyes térelemeknek, ahol a matematikai középpont-határ fogalompárral azonosítható az elmélet jelentése. A centrum itt jellemzően egy kitüntetett helyként definiálható, míg a periféria külső, peremi zónát jelent. E jelentésben a centrum az a pont, amely az adott térség többi pontjához összességében a legközelebb van, míg a perifériák a legtávolabbi pontok helyei. A centrális helyzetben lévő pontból általában a legkisebb ráfordítással érhető el a térség összes többi pontja.
- A fejlettségi (gazdasági) centrum-periféria viszony középpontjában a gazdasági fejlettségi kettősség relációja áll. A földrajzi térre vetítve e viszonyt: a centrumok a fejlett, a perifériák az elmaradott térségekkel azonosíthatók. E jelentéshez kapcsolható a centrumtérségek, illetve a perifériák belső strukturális különbözősége.
- A hatalmi centrum-periféria viszony lényegét a két pólus között kimutatható függés, hatalmi, érdekérvényesítési egyensúlytalanság adja. Ebben a jelentésben a centrum-periféria viszonyhoz az azt működtető társadalmi mechanizmusok, intézmények kapcsolódnak.

A centrum-periféria modell mindhárom jelentésében többszintű kapcsolatot jelent. Az egy adott szinten centrumszerepet betöltő hely, gazdálkodó egység, társadalmi csoport intézmény egy más viszonyrendszerben akár periférikus is lehet (BONIFERT, 2003, CSATÁRI, 2006, LAJDOVÁ et al. 2016).

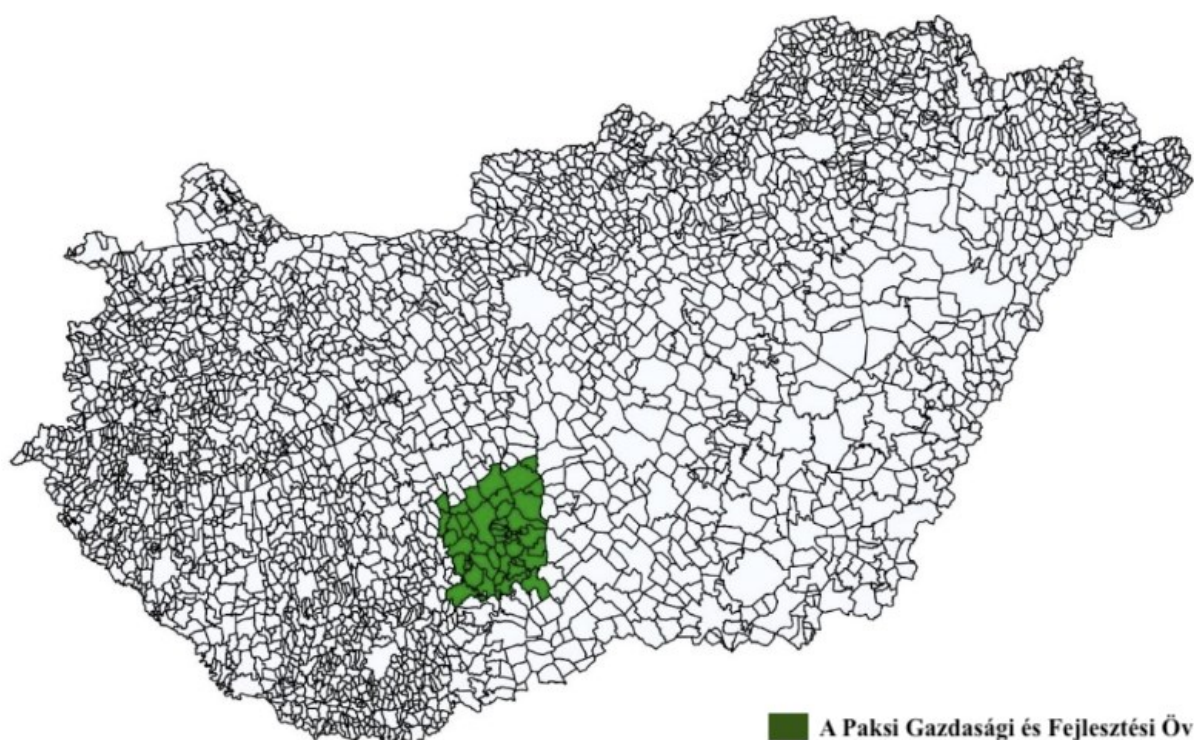
A centrum-periféria modell esetében a közgazdasági szemlélet mellett a társadalmi, a magatartásbéli és a politikai összefüggéseket is szükséges figyelembe venni. A fejlődés a területi összefüggésekben az emberi tevékenységek és azok társadalmi kölcsönhatásai által térségformálók, ugyanakkor a térségek jellemzői is meghatározzák ezeket a cselekvéseket. A fejlődés egyrészt alakítja a térszerkezetet, másrészt pedig a területi kapcsolatok rendszere befolyásolja a fejlődési folyamatot. A fejlődés az innovációk sorozataként, így az innovációk átfogó rendszereként értelmezhető. Ennek alapján a fejlődés megkülönböztethető a növekedéstől. Az innovációk új ötleteknek vagy eddig nem ismert javaknak egy adott társadalmi rendszerbe történő eredményes bevezetése. Ezek az új javak keletkezhetnek egy

adott rendszeren belül vagy átvehetők más rendszerekből is (GROSZ – RECHNITZER, 2005, KÁPOSZTA – TÓTH, 2013).

Anyag és módszer

A kutatási terület térbeli elhelyezését a 2015-ben létrehozott Paksi Társadalmi Tanács által történő, települési lehatárolás alapján határoztuk meg. A térséget, így a vizsgálatunk alapját az alábbi 42 település alkotja: Bátya, Bikács, Bogyiszló, Bölcse, Drágszél, Dunaföldvár, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dunaszentgyörgy, Dunatető, Dusnok, Fácánkert, Fadd, Fajsz, Foktő, Géderlak, Gerjen, Györköny, Hajós, Harta, Homokmégy, Kajdacs, Kalocsa, Madocsa, Miske, Nagydorog, Németkér, Ordas, Öregcsertő, Paks, Pálfa, Pusztahencse, Sárszentlőrinc, Solt, Szakmár, Szedres, Szekszárd, Tengelic, Tolna, Újsolt, Újtelek, Uszód.

A 42 település alkotta téregységet, azaz a Paksi Gazdasági és Fejlesztési Övet a 1. ábra mutatja:

1. ábra: A Paksi Gazdasági és Fejlesztési Öv elhelyezkedése

Forrás: Saját szerkesztés, 2020.

A módszertan ismertetésének e részében az adatbázis összeállításának metodikáját ismertetjük, majd a statisztikai elemzés folyamatát is bemutatjuk. Az adatbázis összeállításakor a TeIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) interaktív elemzőjéből gyűjtött adatokat használtuk fel. Az adattábla összeállításának elején körvonalazódott, hogy a településsoros adatok esetében biztosan lesznek korlátok az elérhető adatok tekintetében, hiszen számos vizsgálni kívánt kérdéskör esetében nem volt településsoros elérhető adatbázis. Az adatok kiválasztásakor ugyanakkor fontos volt, hogy településsoros adatokkal dolgozzunk, hiszen így ismerhető meg a vizsgált téregység településeinek jelenlegi helyzetképe. A kezdetben 41 db mutatót tartalmazó adattáblát tisztítottuk aszerint, hogy az eddigi hasonló térségi vizsgálatok mely irányvonalak mentén zajlottak, illetve a településsoros nem értelmezhető adatokat (pl. 0 érték vagy adathiány) kizártuk a vizsgálni kívánt változók köréből. Így a kutatásba 18 mutatót vontunk be, amelyeket három alrendszerbe csoportosítottunk.

A társadalmi-demográfiai alrendszer 8 db mutatót (népsűrűség, élveszületések száma, halálozások száma, odavándorlások száma, elvándorlások száma, öregedési index, a hátrányos- illetve a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma), a gazdasági-munkaerőpiaci alrendszer 6 db mutatót (egy állandó lakosra jutó SZJA alapot képző éves jövedelem, adófizetők száma, nyilvántartott álláskeresők száma, közfoglalkoztatottak száma, regisztrált vállalkozások száma, illetve regisztrált östermelők száma) és az infrastrukturális alrendszer 4 db mutatót (lakásállomány, közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma, személygépkocsik száma, illetve internet előfizetések száma) tartalmaz. E csoportosítást az 1. táblázat foglalja magába:

1. táblázat: A kutatásba bevont tényezők alrendszerek szerinti csoportosítása

„Társadalmi-demográfiai alrendszer”	„Gazdasági-munkaerőpiaci alrendszer”	„Infrastrukturális alrendszer”
Népsűrűség [fő/km ² (2019)]	Egy állandó lakosra jutó SZJA alapot képző éves jövedelem [Ft/fő/év (2019)]	Lakásállomány [db (2019)]
Élveszületések száma [fő (2019)]	Adófizetők száma [fő (2019)]	Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma [db (2019)]
Halálozások száma [fő (2019)]	Nyilvántartott álláskeresők száma [fő (2019)]	Személygépkocsik száma [db (2019)]
Odavándorlások száma [fő (2019)]	Közfoglalkoztatottak száma [fő (2019)]	Internet előfizetések száma [db (2019)]
Elvándorlások száma [fő (2019)]	Regisztrált vállalkozások száma [db (2019)]	
Öregedési index [% (2019)]	Regisztrált östermelők száma [fő (2019)]	
Hátrányos-, illetve halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma [fő (2019)]		

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján saját szerkesztés, 2020.

Az adatbázis megalkotása, illetve a tényezők alrendszerekbe történő sorolása után az adatok elemezhetőségének meghatározására végrehajtottuk a KMO és Bartlett-próbát, majd a hierarchikus klaszteranalízis módszerét alkalmaztuk az elemzéshez, a vizsgált települések mindegyikének bevonásával. A KMO és Bartlett-próba eredményeit a 2. táblázat tartalmazza:

2. táblázat: A KMO és Bartlett-próba eredményei

KMO és Bartlett próba		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,877
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2394,314
	df	153
	Sig.	0,000

Forrás: IBM SPSS program segítségével, saját számítás és szerkesztés, 2020.

A Bartlett-teszt azt vizsgálja, hogy a változók az alapsokaságban korrelálatlanok-e vagyis, hogy a korrelációs mátrixnak a főátlón kívüli elemei csak véletlenül térnek-e el a nullától. A többváltozós adatelemzések feltétele, hogy korreláljanak egymással a változók, lehetőleg minél erősebben (SAJTOS – MITEV, 2007). A Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritérium az egyik legfontosabb mérőszám annak megítélésében, hogy a változók mennyire alkalmasak adatelemzése. A KMO-érték az MSA értékek átlaga. Míg az MSA érték az egyes változókra vonatkozik, a KMO az összes változóra egyidejűleg. Esetünkben a KMO értéke 0,877, ami a nagyon jó kategóriába tartozik az adatelemzés végrehajtása szempontjából.

Felmerülhet viszont a kérdés, hogy miért is a fent említett hierarchikus klaszterezési módszert választottuk a téregység elemzésére, illetve, hogy hogyan is értelmezhető az eljárás?

A klaszterelemzés egy dimenziócsökkentő eljárásaként definiálható. Az adott megfigyelési egységekhez rendelt változók jelentik azokat a dimenziókat, amelyek mentén a megfigyelt egységeket csoportosítani kívánjuk. E módszer lényege, hogy az egy csoportba tartozó megfigyelési egységek (jelen esetben a vizsgált települések) minden változó mentén közel legyenek egymáshoz, illetve, hogy mindegyik más csoporttól (klasztertől) távol legyenek. Így a definíció alapja és a klaszteranalízis kulcsfogalma a távolság (SZÉKELYI – BARNA, 2008).

A hierarchikus klaszterelemzés azon az alapon nyugszik – első lépésben –, hogy minden klaszterezésre váró elemet külön-külön egyszemélyes klaszterekben képzelünk el, így annyi klaszterünk van, ahány megfigyelési egységünk. Második lépésben a program abból a két elemből kreál közös klasztert, amelyek a legközelebb állnak egymáshoz. A harmadik lépésben két dolog történhet:

1. Első esetben a program talál olyan elemet, amely közel van a létrehozott kételemű klaszterhez. Ekkor a kételemű klaszter háromeleművé válik.
2. Második esetben a program talál két egymáshoz közel eső elemet és abból egy különálló, új, kételemű klasztert hoz létre.

A klaszterezés mindaddig folytatódik, amíg a valamennyi elemünk egy klaszterbe nem tömörül (SZÉKELYI – BARNA, 2008).

A nagyobb minták esetében ugyanakkor a hierarchikus klaszteranalízis nehézségekbe ütközhet mind az elvégzése, mind a kapott eredmények értelmezése szempontjából, viszont jelen elemzés alkalmával az említett hierarchikus elemzés a mintavételi egységek számából kiindulva (42 település * 18 db változó * 1 év) alkalmas módszer a vizsgálatra.

A vizsgálatot a klaszterközéppontok felhasználásával definiált klaszter-távolságok módszerével a WARD'S módszerrel hajtottuk végre. A módszer lényege, hogy a létrehozandó klaszterek belső heterogenitásának csökkentésére, vagyis minimalizálására törekszik. Ugyanis egy klaszter egy elemmel való bővítését, valamint két klaszter összevonását akkor hajtja végre a program, ha ettől az újonnan létrehozott klaszter heterogenitásának növekedése kisebb, mint minden más lehetséges klaszterstruktúra változás esetében. A belső heterogenitást így a módszer a klaszterelemeknek a klaszter átlagától való négyzetes eltéréseként írja le (SZÉKELYI – BARNA, 2008).

A klaszterek középpontja közötti távolsággal dolgozó módszerek (pl. WARD'S módszer) esetében a távolságmérést euklideszi távolság négyzetével hajtjuk végre. Amennyiben a klaszterek belső heterogenitását a belső négyzetszöggel jellemezzük, úgy célszerű a klaszterközéppontok közötti távolságot is négyzetes formában definiálnunk (SAJTOS –

MITEV, 2007). Az adatok standardizálást a Z score módszerrel hajtottuk végre. Ekkor az SPSS az egyes értékekből kivonja az átlagot, majd ezt a különbséget elosztja a szórással.

A klaszterek értelmezését és jellemzését főként azon mutatók alapján célszerű megtenni, amelyek alapján a csoportosító folyamatot is elvégeztük. Így a klasztereket az átlagaik alapján lehet elemezni. Az egyes klasztercsoportokat e metodika szerint határoztuk meg.

Az elemzés egyik fő tulajdonsága, hogy a klaszterek számát szükséges meghatározni (pontosan vagy minimum-maximum intervallumban), amelyeket – alrendszerenként – a következőképpen hajtottunk végre:

- Társadalmi-demográfiai alrendszer: 3 klaszterbe [elmaradott(ak), alcentrum(ok), centrum(ok)], majd a kiugró értékeket mutató városok kizárása után 4 klaszterbe [leszakadó(ak), elmaradott(ak), felzárkózó(ak), feltörekvő(ek)] soroltam a településeket;
- Gazdaság-munkaerőpiaci alrendszer: 4 klaszterbe [elmaradott(ak), feltörekvő(ek), alcentrum(ok), centrum(ok)], majd a kiugró értékeket mutató városok kizárása után 5 klaszterbe [leszakadó(ak), átlag alatti(ak), átlag, átlag feletti(ek), feltörekvő(ek)] soroltam a településeket;
- Infrastrukturális alrendszer: 4 klaszterbe [elmaradott(ak), feltörekvő(ek), alcentrum(ok), centrum(ok)], majd a kiugró értékeket mutató városok kizárása után 5 klaszterbe [leszakadó(ak), átlag alatti(ak), átlag, átlag feletti(ek), feltörekvő(ek)] soroltam a településeket.
- Összegzett klasztercsoportok: 3 klaszterbe [elmaradott(ak), alcentrum(ok), centrum(ok)], majd a kiugró értékeket mutató települések kizárása után szintén 4 klaszterbe [leszakadó(ak), elmaradott(ak), felzárkózó(ak), feltörekvő(ek)] soroltam a településeket.

A vizsgálat során MS Excel és MS World, illetve az IBM SPSS Statistics programokat használtunk. A kapott eredményeket QGIS 3.14 térinformatikai program segítségével ábráztuk, saját szerkesztésű térképeken.

A vizsgálat eredményei és értékelésük

Az elemzés során kitérünk a téregység társadalmi-demográfiai, gazdasági-munkaerőpiaci, illetve infrastrukturális helyzetképeinek feltárására, majd az említett alrendszerek összevont elemzésére is. Számszerűsíthető eredményeink az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

A társadalmi-demográfiai alrendszer vizsgálatával a térség 2019. év végi népesedési helyzetképét igyekszünk bemutatni. Az alrendszer elemzésének lefolytatásához az alábbi hét mutató együttes vizsgálatát hajtottuk végre: népsűrűség, élveszületések száma, halálozások száma, odavándorlások száma, elvándorlások száma, öregedési index, illetve a hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma.

Felmerül viszont a kérdés, hogy miért is fontos az egyes falvak és városok népesedési helyzetével foglalkozni?

A világ bármely települését vagy térségét vesszük figyelembe a népesség, a népesedési folyamatok következtében folyamatosan változik. Ezáltal a területi elhelyezkedése folyton módosul, mindemellett az összetétele is változik, illetve a születések és halálozások, továbbá a vándorlások révén állandóan megújul és módosul. A demográfia tárgykörében éppen ezért

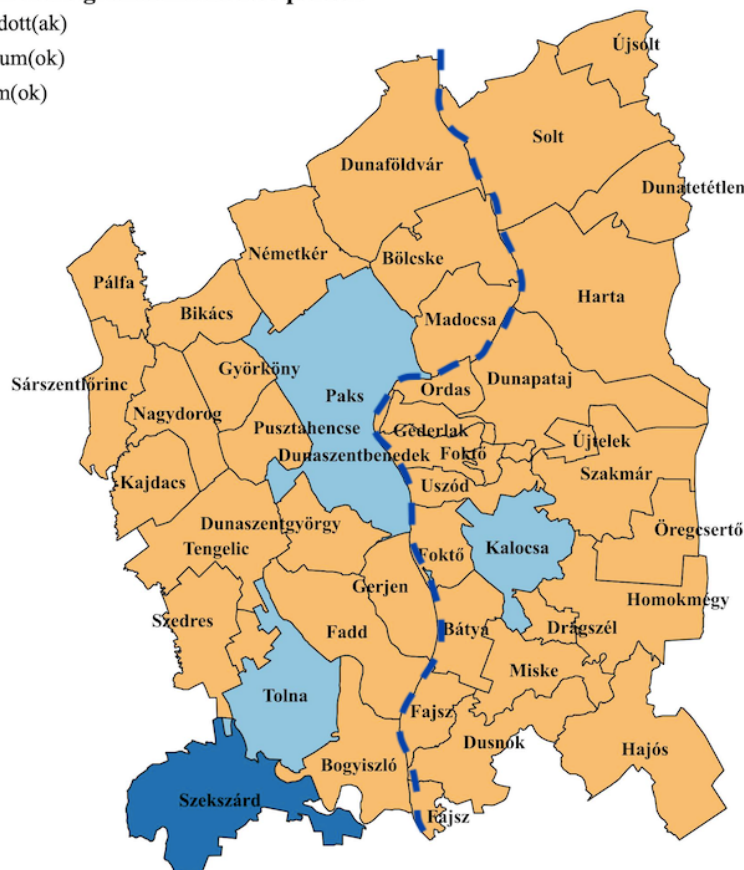
központi helyet foglalnak el a népesedési folyamatok, ezzel együtt a természetes- és tényleges szaporodás, a vándorlási egyenleg és az öregedési mutató együttes vizsgálata is.

Jelen esetben a gravitációs zóna települései igen egyértelműen differenciálódnak. A négy járásszékhelyi város (Kalocsa, Paks, Szekszárd (megyeszékhely is egyben) és Tolna) kiemelkedik a térség települései közül a társadalmi-demográfiai változók együttes vizsgálata alapján. Jól kimutatható és magyarázható a városi-vidék területek elkülönülése, mivel a négy említett városon kívül minden település egy klasztercsoportba került az elemzésünk során.

Jelmagyarázat

Társadalmi-demográfiai klasztercsoportok

- Elmaradott(ak)
- Alcentrum(ok)
- Centrum(ok)

2. ábra: A vizsgált téregység települései a társadalmi-demográfiai klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

A hierarchikus klaszterelemzés, illetve a kapott értékek térképre történő vetítése után a 2. ábrán látható klasztercsoportokra oszlottak meg a települések. A három nevezett klaszter [elmaradott(ak), alcentrum(ok), centrum(ok)] jól mutatja a téregység jelenlegi társadalmi-demográfiai helyzetképét.

Szembetűnő ugyanakkor, hogy a megyeszékhelyi ranggal bíró Szekszárd teljesen elkülönül nem csupán a tradicionálisan vidéki jellegű térség falvainak-, hanem a másik három járásszékhelyi városnak az értékeitől is.

Így, az alrendszer e vizsgálatát összegezve kijelenthető, hogy Szekszárd számít a térség centrumának, míg Kalocsa, Paks és Tolna alcentrumként definiálható. Véleményünk szerint

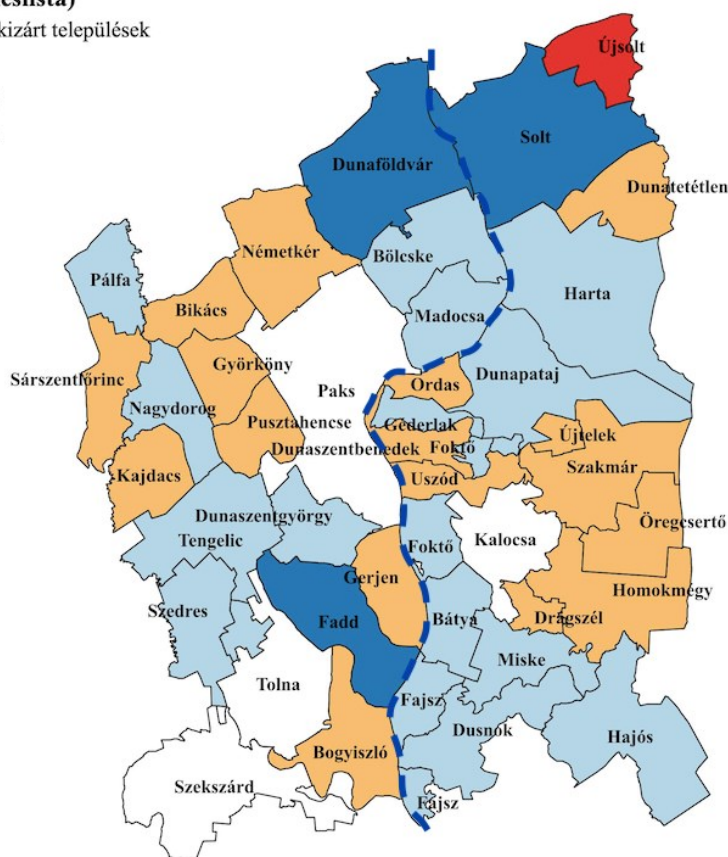
igen erősen tapasztalható a társadalmi-demográfiai változók együttes vizsgálata alapján a városi pólus térségben betöltött szerepe. Mind Szekszárd, mind Tolna, mind pedig Paks erősen alakítja a téregység társadalmi helyzetképét (2. ábra). Ahhoz viszont, hogy a térség településeinek társadalmi viszonyairól komplex kép kerüljön kialakításra a járasszékhelyi városokat kizárva a vizsgálatból is elvégeztem a téregység településeinek klaszterekbe való sorolását a társadalmi-demográfia alrendszer mutatói alapján.

A 3. ábrán a centrum és alcentrumok értékeinek kizárása után látható térség településeinek 4 db klaszterbe [leszakadó(ak), elmaradott(ak), felzárkózó(ak), feltörekvő(ek)] való rendeződése. A kapott értékek alapján kirajzolódik egy ún. „kalocsai gyűrű”, amely Kalocsa közvetlen közelében lévő falvak (Drágszél, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Újtelek és Uszód) elmaradott kategóriába való tartozását mutatja. Ugyanezen elmaradottak klaszterbe tartozik a térség ÉNY-i területén fekvő települések halmaza (Bikács, Györköny, Kajdacs, Németskér, Pusztahencse, Sárszentlőrinc) is.

Jelmagyarázat

Társadalmi-demográfiai klasztercsoportok (szűkített településlista)

- A vizsgálatból kizárt települések
- Leszakadó(ak)
- Elmaradott(ak)
- Felzárkózó(ak)
- Feltörekvő(ek)

3. ábra: A vizsgált téregység „elmaradott(ak)” klaszterébe tartozó települései a társadalmi-demográfiai klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

Szembetűnő ugyanakkor, hogy az M6-os autópálya vonalának közvetlen közelében fekvő települések (Dunaföldvár, Bölske, Dunaszentgyörgy, Fadd, illetve a városok: Paks, Tolna Szekszárd) mind a felzárkózó, illetve feltörekvő klasztercsoportba (vagy alcentrum és centrum) tartoznak. E településeken a vándorlási arányszámok, az öregedési index értékek, illetve az

aktív korú népesség aránya is kedvezőbb értékekkel bír az egész téregység átlagánál. A téregység dunántúli települései így kedvezőbb képet mutatnak, mint a Duna-Tisza közti települések, amellyel a Duna két oldalán fekvő területegység különbözőségét lehet magyarázni.

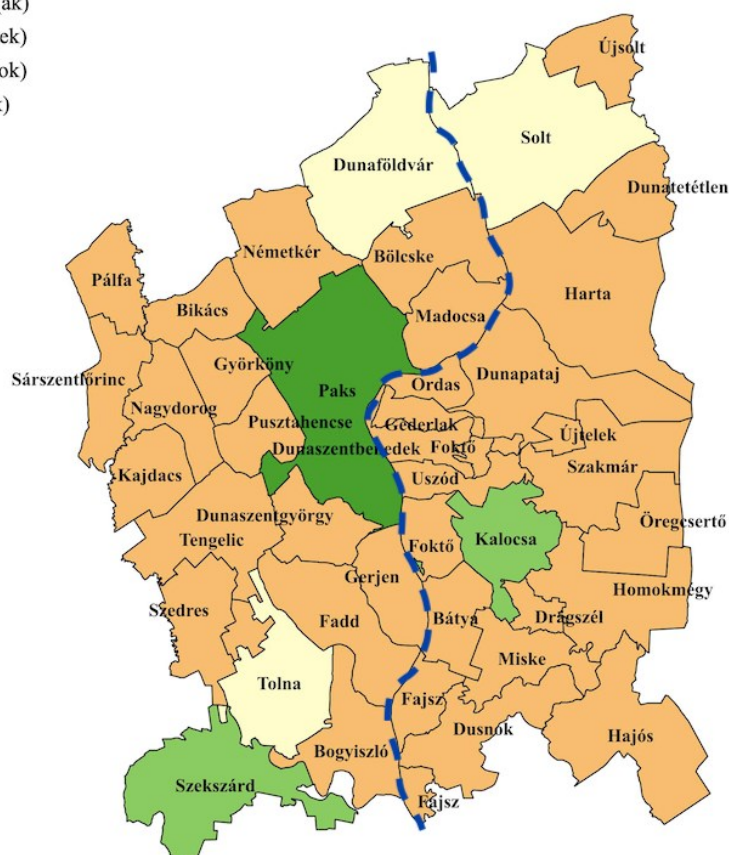
Összegezve ugyanakkor megállapítható, hogy a természetes fogyás és az elvándorlási arányszámok következtében a térség egészében tényleges fogyás tapasztalható általános tendenciaként, amely az országos átlagnak meghaladja a dupláját (3. ábra).

A következőkben a gazdasági-munkaerőpiaci alrendszer szerint látható a téregység településeinek csoportosulása.

Jelmagyarázat

Gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok

- Elmaradott(ak)
- Feltörekvő(ek)
- Alcentrum(ok)
- Centrum(ok)

4. ábra: A vizsgált téregység települései a gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

Napjainkban természetes elvárásként jelenik meg a jóléti államok tekintetében, hogy biztosítsák a társadalom egésze számára a szociális biztonság elfogadott minimumát, továbbá, hogy a szegénység és a leszakadás ellen is védelmet nyújtsanak. Úgy gondolom, hogy a gazdagság/szegénység jelenségét, illetve a gazdasági helyzetképet éppen a 4. és 5. ábrán látható gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok [elmaradott(ak), feltörekvő(ek), alcentrum(ok), centrum(ok)], illetve [leszakadó(ak), átlag alatti(ak), átlag, átlag feletti(ek), feltörekvő(ek)] elemzésekor a legszükségesebb megemlíteni.

Tudniillik – széleskörűbb nézetben –, a szegénység jelensége nemcsak a hátrányos jövedelmi helyzetre terjed ki. Magában foglalja a jövedelmi viszonyok mellett a bizonyos javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés – leginkább – anyagi okokból való korlátozottságát és a munkaerőpiacról való kizorulást is (BÁGER, 2020).

A klasztercsoportok elemzésekor erőteljesen kirajzolódik a városok térségben betöltött szerepének fontossága, hiszen a vizsgált mutatók (egy állandó lakosra jutó SZJA alapot képző éves jövedelem, adófizetők száma, nyilvántartott álláskereső száma, közfoglalkoztatottak száma, regisztrált vállalkozások száma, illetve regisztrált őstermelők száma) alapján Paks bizonyul a gravitációs zóna legfejlettebb településének, így centrumának is egyben.

Emellett Kalocsa és Szekszárd alcentrumként, míg Dunaföldvár, Solt és Tolna városok feltörekvőként jelennek meg (4. ábra). A városok erősségének magyarázata véleményem szerint az itt elérhető versenyképesebb jövedelmekben, ezáltal a magasabb foglalkoztatási arányszámokban (így az alacsonyabb munkanélküliségben), illetve az erős centrum hatásban rejlik.

Jelmagyarázat

Gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok (szűkített településlista)

□ A vizsgálatból kizárt települések

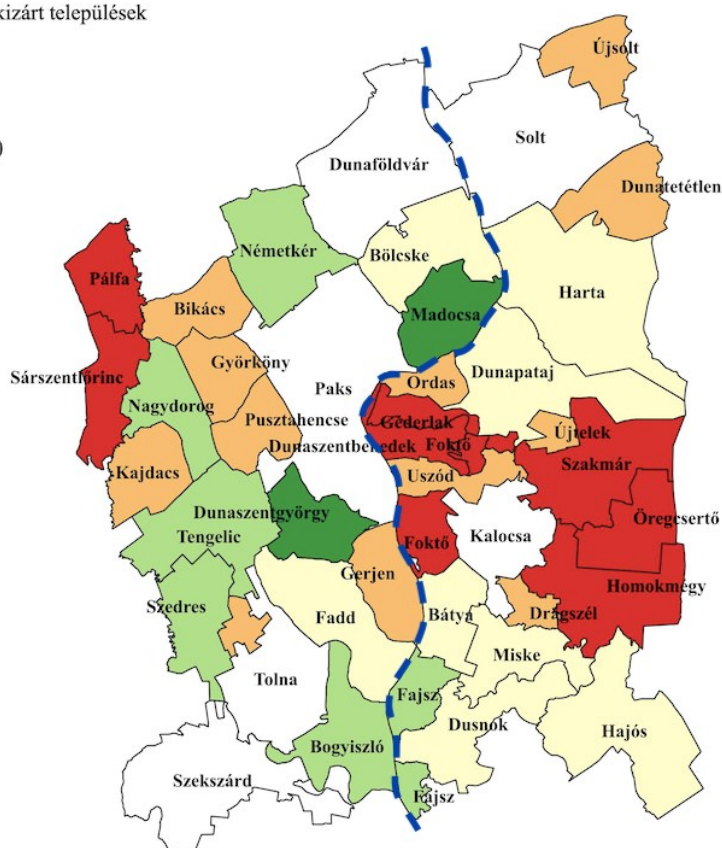
■ Leszakadó(ak)

■ Átlag alatti(ak)

■ Átlag

■ Átlag feletti(ek)

■ Feltörekvő(ek)

5. ábra: A vizsgált téregység „elmaradott(ak)” klaszterébe tartozó települései a gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

Az 5. ábra a térség településeinek gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportjait mutatja, a városok értékeinek kizárása után. Az 5 klaszterbe sorolt települések értékeinek bizonyos

homogén együttmozgása és a települések területi csoportosulása figyelhető meg, amely rámutat a téregység gyengébben és erősebben teljesítő egységeire is egyaránt. Szembetűnő, hogy Kalocsa körül ismét egy „gyűrű” alakult ki (Foktő, Géderlak, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, illetve Drágszél, Újtelek és Uszód), ahol az egyes községek szinte mindegyike az átlag alatti és a leszakadó klaszterbe került a vizsgálat alkalmával. Ugyanezen két klaszter részét képezik a gravitációs zóna ÉNY-i települései (Pálfa, Sárszentlőrinc, illetve Bikács, Györköny, Kajdaics és Pusztahencse), amely kapcsán kijelenthető, hogy Paks versenyképes gazdasági helyzete kevésbé érezhető e településeken.

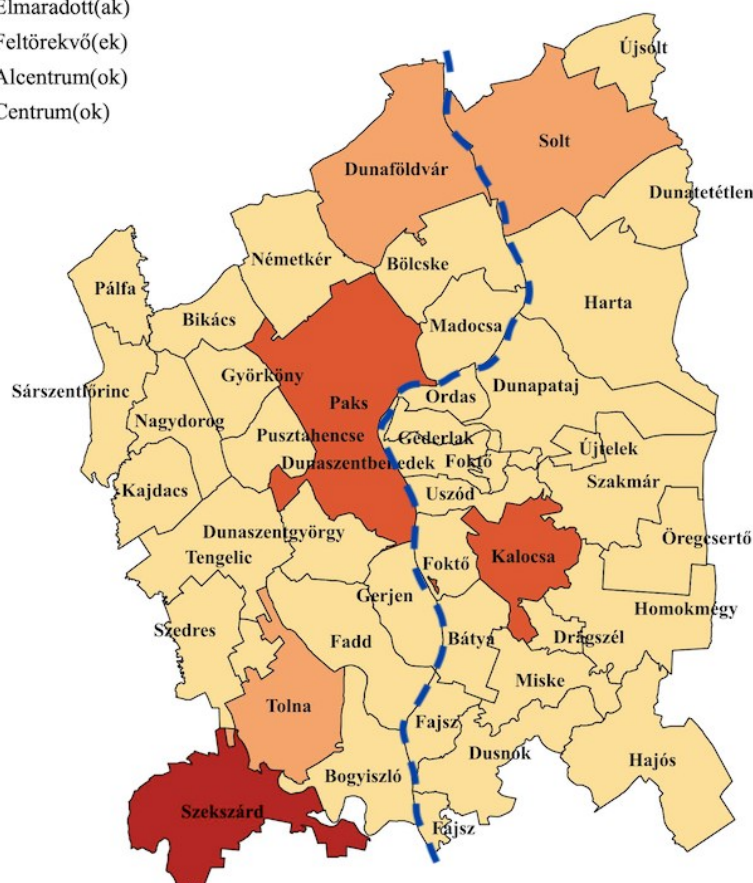
Emellett viszont az átlag feletti és a feltörekvő klaszterbe egy község (Fajsz) kivételével minden település a térség dunántúli részén csoportosul (Bogyiszló, Nagydorog, Németkér, Szedres, Tengelic, illetve Dunaszentgyörgy és Madocsa), amely a gazdasági öv egyfajta versenyképességi megosztottságára, illetve Paks gazdasági centrumként történő meghatározhatóságára is utal (5. ábra).

Az infrastrukturális alrendszer szerinti klasztercsoportok elemzése kerül bemutatásra a továbbiakban.

Jelmagyarázat

Infrastrukturális klasztercsoportok

- Elmaradott(ok)
- Feltörekvő(ek)
- Alcentrum(ok)
- Centrum(ok)

6. ábra: A vizsgált téregység települései az infrastrukturális klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

A klasztercsoportokat az alábbi mutatók vizsgálatba történő bevonásával határoztuk meg: lakásállomány, közüzemi ivóvíz-hálózatban bekapcsolt lakások száma, személygépkocsik száma, illetve az internet előfizetések száma.

A korábban ábrázolt és bemutatott alrendszeren keresztül bizonyossá vált, hogy a lehatárolt térség jelenlegi helyzete nagymértékben függ a városok helyzetétől, ugyanis minden mutató tekintetében kiemelkedőnek számítanak a városi ranggal bíró települések. A 6. ábrán az infrastrukturális klasztercsoportokat ábrázoltuk, amelyek 4 db klaszterbe csoportosultak. Ezen alrendszer alapján Szekszárd, mint megyeszékhely mutatkozik a legfejlettebb településnek, Kalocsa és Paks alcentrumként, míg Dunaföldvár, Solt és Tolna feltörekvőként jelenik. Ennek okát szintén a városi pólus erősségével tudjuk magyarázni (6. ábra).

A fenti két alrendszer elemzéséhez hasonlóan, jelen esetben is a városok értékeinek kizárása utáni állapotot is ábrázolom.

Jelmagyarázat

Infrastrukturális klasztercsoportok (szűkített településlista)

□ A vizsgálatból kizárt települések

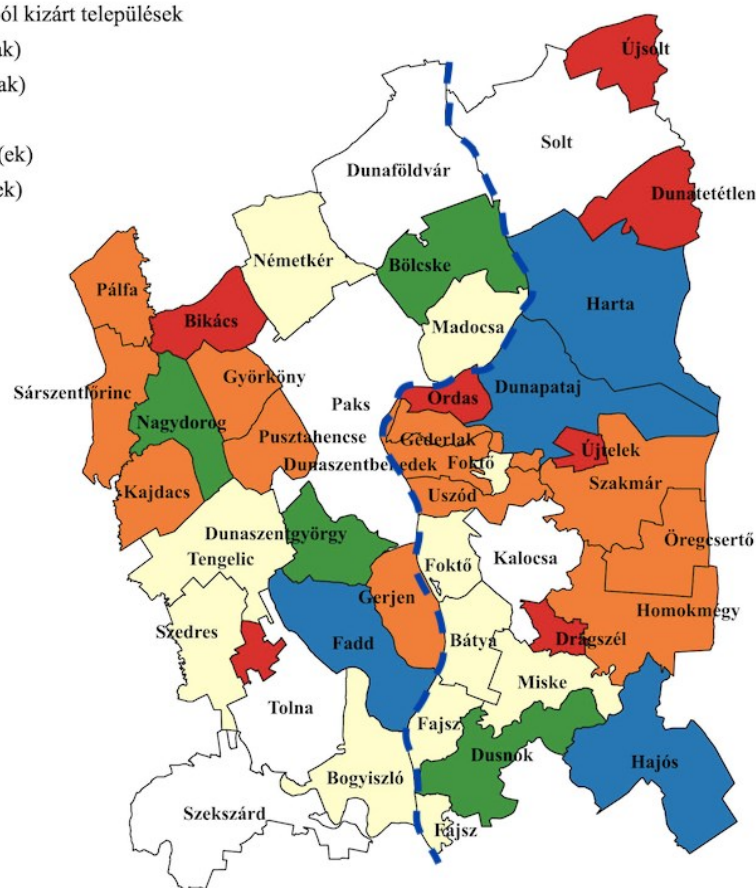
■ Leszakadó(ak)

■ Átlag alatti(ak)

■ Átlag

■ Átlag feletti(ek)

■ Feltörekvő(ek)

7. ábra: A vizsgált téregység „elmaradott(ak)” klaszterébe tartozó települései az infrastrukturális klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

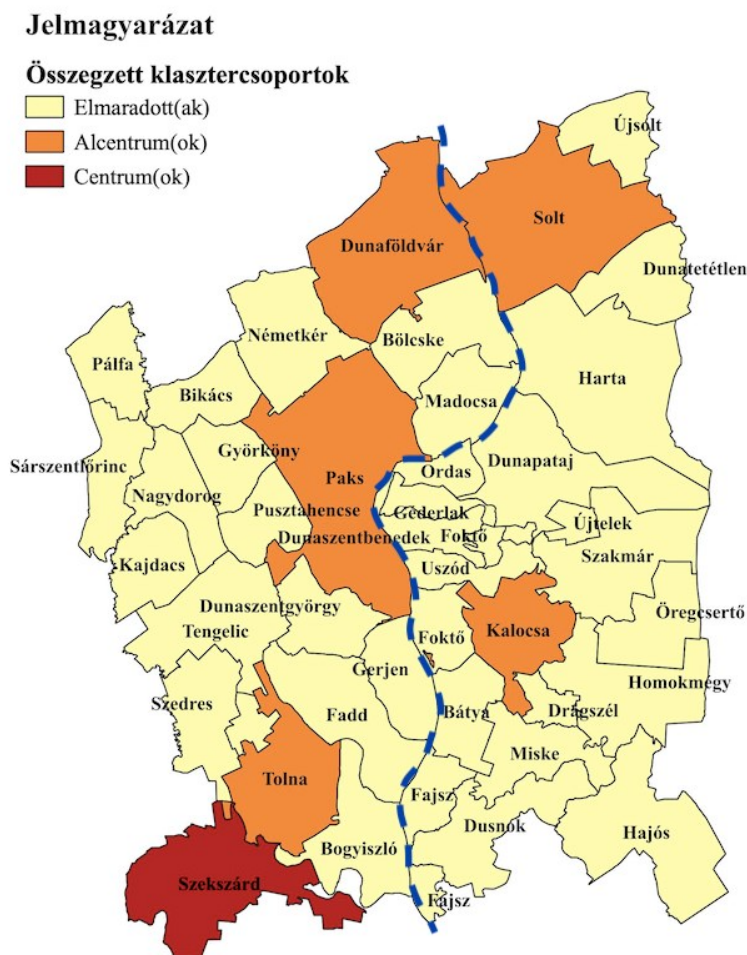
A 7. ábráról az infrastruktúra megközelítésében a térség fejlettebb és kevésbé fejlettebb területeit igen pontosan körül lehet határolni. A harmadik alrendszer tekintetében is megjelenik a „kalocsai gyűrű” (Drágszél, Dunaszentbenedek, Géderlak, Homokméggy, Óregcsertő,

Szakmár, Újtelek, Uszód), illetve a téregység ÉNY-i településeinek (Bikács, Györköny, Kajdacs, Pálfa, Pusztahencse, Sárszentlőrinc) átlag alatti értékei is szintén az elmaradottabb, fejlesztésre szoruló területeket mutatják.

Emellett itt érzem szükségességét, hogy az M6-os autópálya térségén történő áthaladását megemlítem, amely igen nagy térformáló erővel bír. Elég csupán az infrastrukturális alrendszer alapján megfigyelni, hogy az autópálya közvetlen közelében lévő települések mind átlag vagy átlag feletti kategóriába tartoznak (7. ábra).

Az egyes alrendszerek összegzett, a 18 mutató együttes vizsgálatával kialakított klasztercsoportjainak elemzését tartalmazza e fejezet.

A 8. ábrán ábrázolt klasztercsoportok [elmaradott(ak), ale centrum(ok), centrum(ok)] alapján a térség központjának Szekszárd számít. Emellett a három járásszékhelyi város (Kalocsa, Paks és Tolna), illetve két másik városi ranggal bíró település (Dunaföldvár és Solt) számít a téregység ale centrumainak (8. ábra).

8. ábra: A vizsgált téregység települései az összegzett klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

A három, külön vizsgált alrendszer alapján mind a társadalmi-demográfiai, mind pedig az infrastrukturális mutatók esetében Szekszárd került ki térségi központnak, viszont mindemellett a gazdasági alrendszerben csupán ale centrumként lehetett definiálni, hiszen Paks gazdasági-

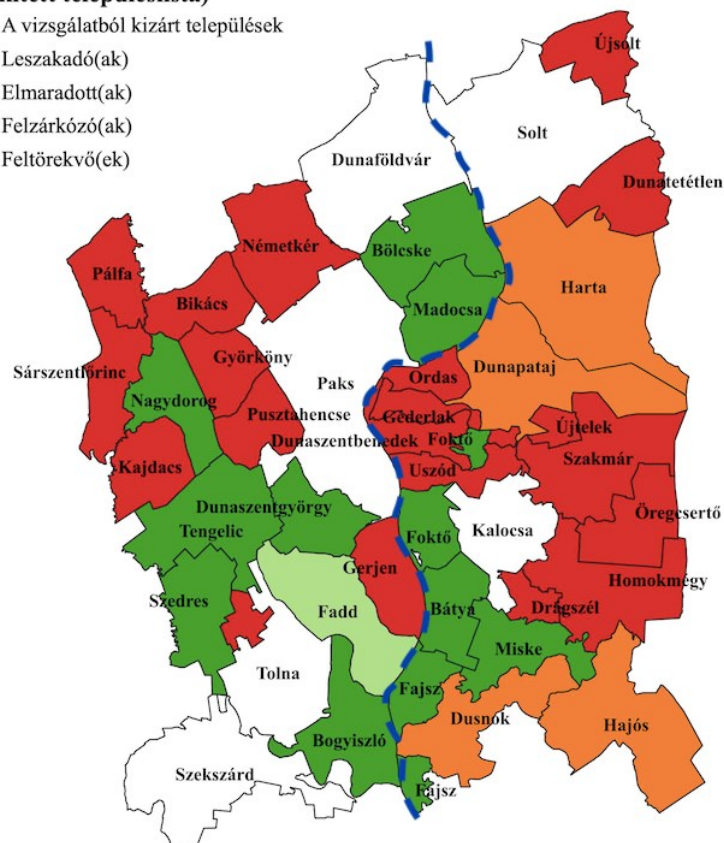
munkaerőpiaci megközelítésben igen kiemelkedő értékeket mutatva szerepel a térség gazdasági centrumaként.

Véleményünk szerint a megyeszékhelyi város esetében, akár kiindulva a népességszámból, vagy a népesedési folyamatokból nem meglepő, hogy a vizsgált téregység centrumaként definiálható az elemzés után is. Emellett viszont Paks gazdasági ereje megkérdőjelezhetetlenül bizonyul a térségben, amely többek között az atomerőmű, illetve hozzá közvetlenül vagy közvetetten csatlakozó gazdasági termelésnek is köszönhető.

Jelmagyarázat

Összegzett klasztercsoportok (szűkített települélista)

- A vizsgálatból kizárt települések
- Leszakadó(ak)
- Elmaradott(ak)
- Felzárkózó(ak)
- Feltörekvő(ek)

9. ábra: A vizsgált téregység „elmaradott(ak)” klaszterébe tartozó települései az összegzett klasztercsoportok szerint (2019)

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján, saját szerkesztésű ábra, 2020.

A 9. ábrán az összegzett mutatók vizsgálatát vetítettük térképre, a centrumok és az alcentrumok értékeinek kizárása után. Ezen ábrázolás alkalmával teljes komplexitásában körülhatárolhatóak a gazdasági öv [(leszakadó(ak), elmaradott(ak), felzárkózó(ak) és feltörekvő(ek)] klaszterei.

A „kalocsai gyűrű” (Dunaszentbenedek, Drágszél, Géderlak, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Újtelek, Uszód) az összegzett klasztercsoportok vizsgálatakor is megjelenik, emellett az ÉNY-i települések (Bikács, Györköny, Kajdac, Németskér, Pálfa, Pusztahencse, Sárszentlőrinc) hasonlóan leszakadó értékei is kimutathatóak.

Továbbá a Duna két oldalán lévő településcsoportok differenciált helyzetét ezen ábrával teljes mértékben meg lehet magyarázni, ugyanis míg a térség dunántúli részén négy, addig a kalocsai

járásban kettő centrumként vagy alcentrumként definiálható település helyezkedik el, emellett akár a társadalmi-demográfiai, akár a gazdasági-munkaerőpiaci, akár az infrastrukturális változókat, vagy akár teljes egészében a mutatók összességét vesszük figyelembe, a térség dunántúli részén alacsonyabb a leszakadó, vagy elmaradott települések száma, mint a Duna-Tisza közti téregységben, illetve sokkal versenyképesebbnek is mutatkoznak a vizsgált alrendszerek alapján a fejlesztési öv dunántúli települései (9. ábra).

Következtetések és összegzés

A Paksi Társadalmi Tanács 42 db településének vizsgálata során kiderült, hogy a térség városai igen nagy súllyal vannak jelen a terület fejlődésénél, mindhárom alrendszer alapján. A Paksi fejlesztési övről továbbá az is elmondható, hogy az országos trendeknél nagyobb léptékben csökken a településeinek népességszáma, illetve a társadalom előregedő státuszban van. Emellett viszont a városok vonzereje, a jelenleg fejlettebb települések munkanélküliségi arányszámai, illetve a jövedelmi helyzet is arra enged következtetni, hogy az egyes települések lehetőségei megvannak a fejlődésre.

Az elemzés értékeiből kiindulva teljes komplexitásában körülhatárolhatóak a gazdasági öv leszakadó, elmaradott, fejlődő, illetve fejlett települései.

Amit mindenképp szükségesnek érzünk megemlíteni, hogy a „kalocsai gyűrű” (Dunaszentbenedek, Drágszél, Géderlak, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Újtelek, Uszód) mindhárom alrendszer és az összegzett klasztercsoport esetében megjelenik, emellett az ÉNY-i települések (Bikács, Györköny, Kajdacs, Németkér, Pálfa, Pusztahencse, Sárszentlőrinc) hasonlóan leszakadó értékei is kimutathatóak, ezáltal meghatározva a fejlesztési öv elmaradott településeit. Továbbá a Duna két oldalán lévő településcsoportok differenciált helyzetét is lehet magyarázni az elemzés értékeiből, ugyanis míg a térség dunántúli részén négy, addig a kalocsai járásban kettő centrumként vagy alcentrumként definiálható település helyezkedik el, emellett akár a társadalmi-demográfiai, akár a gazdasági-munkaerőpiaci, akár az infrastrukturális változókat, vagy akár teljes egészében a mutatók összességét vesszük figyelembe, a térség dunántúli részén alacsonyabb a leszakadó, vagy elmaradott települések száma, mint a Duna-Tisza közti téregységben, illetve sokkal versenyképesebbnek is mutatkoznak a vizsgált alrendszerek alapján a fejlesztési öv dunántúli települései.

Ami a centrumokat illeti, a gazdasági-munkaerőpiaci klasztercsoportok létrehozása alkalmával Paks térségben betöltött centrum szerepe erősen kirajzolódik. Mind a jövedelmi helyzet, mind az adófizetők aránya, az alacsony munkanélküliség, illetve a vállalkozások száma arra enged minket következtetni, hogy Paks a térség gazdasági fejlődését leginkább befolyásolni képes települése. Emellett az egyes kialakított klasztercsoportok alapján az is kijelenthető, hogy Paks jelenlegi fejlettségi szintje a közvetlen szomszédságában lévő településekre is kiterjed, ahol átlagnál magasabb jövedelmi helyzetet lehet tapasztalni (pl. Dunaszentgyörgy, Madocsa), vagy alacsonyabb munkanélküliséget.

Emellett viszont mégis Szekszárd mutatkozik a téregység centrumának, amely a megyeszékhelyi rangjából adódóan egyrészt várható eredményként meg is fogalmazódott bennünk a kutatás lefolytatása előtt.

Mindent összegezve, úgy véljük, hogy e kutatás alkalmával sikerült feltérképeznünk a térség jelenlegi helyzetét mind a társadalmi-demográfiai, mind a gazdasági-munkaerőpiaci, mind pedig az infrastrukturális mutatók megközelítéséből.

Köszönetnyilvánítás

A kézirat alapjául szolgáló pályamunka az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2-II-SZIE-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Irodalomjegyzék

1. Báger, G., (2020): Közösségi jóllét. In: T. Kaiser, szerk. Jó állam jelentés 2019. Budapest: NKE KTI - Kutatásmódszertani és Mérésügyi Iroda, pp. 37-63.
2. Begg, I., (1999): Cities and Competitiveness. *Urban Studies*, pp. 795-809.
3. Bonifert, D., (2003): A kistérségek szerepe az Európai Unió országaiban és Magyarországon. *Falu-város-régió*, pp. 6-11.
4. Čeryová, D. -- Bullová, T. -- Turčeková, N. -- Aamičková, I. -- Moravčíková, D. -- Bielik, P. (2020): Assessment of the Renewable Energy Sector Performance Using Selected Indicators in European Union Countries. In *Resources*. 9, 102 (2020), s. 2020. ISSN 2079-9276.
5. Čeryová, D. -- Bullová T. -- Adamičková, I. -- Turčeková, N. -- Bielik, P. (2020): Potential of investments into renewable energy sources. In: *Problems and Perspectives in Management*. 18, 2 (2020), s. 57--63. ISSN 1727-7051.
6. Csatári, B., (2006): Kisvárosok és városkörnyékek. <https://www.mrtt.hu>
7. Enyedi, GY., (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, Issue 2004/9, p. 935.
8. Faragó, L., (2016): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek. *Tér és Társadalom*, pp. 118-123.
9. Grosz, A. - Rechnitzer, J., (2005): Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon. Pécs-Győr: MTA RKK.
10. Horváth, GY., (2004): Területi egyenlőtlenségek Európában. *Magyar Tudomány*, pp. 962-977.
11. Káposzta, J. - Tóth, T., (2013): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. Debrecen: DE Gazdálkodástudományok Centruma.
12. Káposzta, J., (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. *Gazdálkodás*, pp. 399-412.
13. Lajdová, Z. -- Lajda, J. -- Kapusta, J. -- Bielik, P. (2016): Consequences of maize cultivation intended for biogas production. In: *Agricultural economics*. 62, 12 (2016), s. 543--549.
14. Nemes Nagy, J., (1996): Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben
15. Nemes Nagy, J., (1998): *Tér a társadalomtudományban*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület "Ember-Település-Régió".
16. Nemes Nagy, J., (2005): Fordulatra várva - a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: Z. Dövényi & F. Schweitzer, szerk. *A földrajz dimenziói*. Budapest: MTA FKI, pp. 141-158.
17. Péli, L., (2010): A versenyképesség főbb összefüggései. In: J. Káposzta, szerk. *Regionális és városgazdaságtan*. Gödöllő: SZIE RGVI, pp. 34-44.
18. Pike, A., - Rodriguez-Pose, A., & Tomaney, J., (2016): *Local and regional development*. 2nd version. London - New York: Routledge.
19. Sajtos, L. - Mitev, A., (2007): *SPSS Kutatási és Adatelemzési Kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.
20. Székelyi, M. - Barna, I., (2008): *Túlélőkészlet az SPSS-hez*. Negyedik kiadás szerk. Budapest: TYPOTEX.

21. KSH-TSTAR, (2019) TeIR - Helyzet-Tér-Kép: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer.
22. KSH-TSTAR, (2019) TeIR: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer.